

Ku předu, ženy!

Reprezentace feminity na stránkách Ženských novin před obecními volbami 1919¹

Marie Fousková

Abstract: The article analyses election party propaganda in the Czech Social Democratic *Women's Newspaper* before the municipal elections in June 1919. It aims to describe the communication strategies employed to mobilize readers, the normative representations of women and women's political activity presented to the reader, as well as the negative images of class adversaries. It focuses mainly on specifically gendered ways of appealing to voters and strengthening their solidarity with the working class. The paper understands party propaganda as a means to gain insight into the discourse on women and their political participation in the new Czechoslovak Republic.

Keywords: women; gender; election campaigns; First Czechoslovak Republic; Social Democrats

„Stojíme na prahu květy zavátém, vichřice nových dní stele na kaluže krve vrstvu květných lístků za vrstvou, země naše podobá se májovému záhonu barev bílých, červených a modrých [...]. Na tomto skvělém prahu, vykoupeném tisíci promučenými nocemi a tisíci proslzenými dny, stojíme dnes, ženy československé, a jsouce oslněny září nové doby i červánky, provázejícími jitřenku svobody, zíráme užasle na širé a daleké obzory, které se před námi otevřely...“² Tak otevírá redakční úvodník první číslo sociálně demokratických *Ženských novin* dne 2. ledna 1919. Expresivní obraz zástupu žen, které stojí na prahu nové

1 Studie byla zpracována v rámci PRVOUKu P17 – Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby. Děkuji anonymním recenzentům časopisu *Střed/Centre* za kritické připomínky.

2 Dívky, ženy a matky!, *Ženské noviny* 2. 1. 1919, s. 1.

doby v kalužích krve, zavátých květy, ohromeny z nového otevřeného prostoru a váhající před novými výzvami i možnostmi, chtěl čtenářky zaujmout svým emotivním nábojem a zároveň s nimi pomocí svého „my“ vytvořit pocit sounáležitosti. Začteme-li se dále, zjistíme, že universalismus tohoto „my“ je ovšem omezený. Ženy v úvodníku nakonec přesně vědí, co chtějí po budoucnosti, a jejich váhání je krátké. Ze své válečné zkušenosti čerpají nové sebevědomí a sílu a vyzývají ostatní ženy, které s nimi pojí stejná válečná zkušenost, aby se k nim přidaly. Jsou totiž ženami sociálně demokratickými.

Týdeník *Ženské noviny*, navazující na předválečný *Ženský list*, byl jedním z prvních stranických politických časopisů pro ženy, které se po konci války objevily. Jeho konkurenty byly v té době katolické časopisy *Moravská žena* a *Žena*, vycházející již od konce roku 1918,³ a agrární *Zvěstování*, vycházející podobně jako *Ženské noviny* od počátku roku 1919.⁴ Později se přidal národnědemokratický časopis *Nová síla*, jehož první výtisk se však objevil až zhruba měsíc před obecními volbami, v polovině května 1919. Sociální demokracie si tak po válce udržela mezi českými stranami jedno z předních míst ve snaze oslovit ženy prostřednictvím tisku. Tisk byl pro politické strany v meziválečném období klíčovým nástrojem k získávání a udržení členů i k mobilizaci voličů. Významné politické strany tak často měly nejen řadu novin i časopisů zaměřených na různé zájmové i demografické skupiny voličstva, ale i svá vlastní nakladatelství a tiskárny.⁵ Tisk byl základním a nezbytným prostředkem komunikace s voliči a přítomnost či absence periodik specificky oslovujících ženy je dobrým indikátorem celkového významu, který daná politická strana agitaci mezi ženami přikládala. Analýzu prvorepublikových stranických periodik je tedy třeba provádět při vědomí jejich persuasivní, agitační funkce. Tím spíše to pak platí u tisku určeného ženám, který byl často explicitně chápán a používán jako prostředek jejich politické „výchovy“.

- 3 Ty však nebyly přímými tiskovými orgány československé strany lidové, ale byly vydávány samostatnými ženskými katolickými spolky, které s ČSL spolupracovaly. Viz JANA BUREŠOVÁ, *Ženské katolické organizace v Čechách a na Moravě (1918–1938)*, in: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918–1938*, edd. I. Koucká, D. Papajík, Olomouc 2001, s. 207–215.
- 4 J. BUREŠOVÁ, *Československý odbor pro zájmy venkovských žen při agrární straně a směry jeho působení na společnost v období první Československé republiky, Agrární strany ve vládě a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. Studie Slovákého muzea 13/2008*, s. 157–160.
- 5 Blíže k meziválečnému stranickému tisku viz např. JAROMÍR KUBÍČEK, *Česká retrospektivní bibliografie. Řada I. Noviny*, díl II: *Noviny České republiky 1919–1945, část 1: Bibliografie*, Brno 2004, s. 7–76 či PAVEL MAREK (ed.), *Tisk a politické strany*, Olomouc 2001.

K tomu, aby strany byly schopny ženy prostřednictvím tisku oslovit a získat, si musely utvořit určitý obraz svých voliček, jejich potřeb, přání a zájmů. Na základě tohoto obrazu formulovaly komunikační strategie a vytvářely normativní reprezentace⁶ a identity, s nimiž se měly jejich voličky identifikovat a přijmout je za své. Představy o tom, jaké jejich cílové čtenářky jsou, se tedy na stránkách stranických ženských časopisů téměř neznatelně slévají s představami o tom, jaké by měly být. Ze stránek stranických časopisů se tak přímo nedozvíme, jak situaci skutečně prožívaly cílové čtenářky (např. dělnické ženy), co cítily či jak si rozuměly. Dozvídáme se pouze o tom, jak redakce či jednotliví autoři a autorky své čtenářky viděli a zejména, ke kterým způsobům identifikace a prožívání se je snažili směřovat. To ovšem neznamená, že by studium stranických časopisů postrádalo význam. Právě naopak: stranické politické časopisy představovaly již velice časně po vzniku republiky jedinečný prostor pro explicitní, soustředěnou reflexi vztahu žen a politiky. Pomáhaly vytyčit pole diskuze o úlohách žen v politice i společnosti a nabízely ženám zformulované způsoby porozumění jejich nové roli. Julia Sneeringerová ve své práci o Výmarské republice⁷ považuje politické strany za jedny z nejvýznamnějších producentů dobového diskurzu o ženách a není důvod, proč by toto pozorování nemělo platit i o meziválečném Československu. Uchopíme-li stranickou propagandu takto, můžeme ji chápat jako okno do dobového společenského diskurzu o ženách, jejich povaze, statusu i žádoucí úloze ve společnosti a politice. Mediální obsah není a nemůže být neproblematickým odrazem dobové společenské reality, ale přesto nám nabízí cennou „celkovou (třebaže různě pokrivenou) reflexi společenského prostředí, převládajících hodnot, názorů a idejí“.⁸

Při zkoumání stranického ženského tisku se také neobejdeme bez analytické kategorie genderu. Pojem „gender“ označuje konstruovanost kulturně a dobově proměnlivých koncepcí mužství nebo ženství (genderových stereotypů), které jsou danou společností připisovány určitému fyzickému pohlaví.⁹ Jakožto kategorie sociálního řádu, která legitimizuje a konstruuje sociální vztahy,

6 Blíže k pojmu mediální reprezentace viz TOMÁŠ TRAMPOTA, *Zpravodajství*, Praha 2006, s. 91–94.

7 JULIA SNEERINGER, *Winning Women's Votes*, London 2002, s. 1–2.

8 T. TRAMPOTA, *Zpravodajství*, Praha 2006, s. 59.

9 V současné diskuzi se ovšem vztah genderu a pohlaví problematizuje, viz např. JOAN WALLACH SCOTT, *Some More Reflections on Gender and Politics*, in: *Gender and the Politics of History*, ed. J. W. Scott, New York 1999, s. 199–222; či HERTA NAGL-DOCEKAL, *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy*, Praha 2007, s. 68–99.

gender slouží i jako „primární způsob označování mocenských vztahů“, jak to formulovala Joan Wallach Scottová.¹⁰ Jako takový je také, jak si Scottová dále všímá, pro historika nepostradatelnou analytickou kategorií, a to nejen u striktně „ženských“ témat.

Rok 1919 je klíčový nejen z hlediska ustavování nového státu, ale i z hlediska ustavování nové podoby ženy jako občanky a voličky. Po vzniku republiky se žena nově stala formálním politickým aktérem se stejnými zákonnými právy i povinnostmi jako muži a 15. června 1919 takto poprvé v širokém měřítku přistoupila k volební urně. Strany musely poprvé vytvářet strategie k mobilizaci žen jakožto voliček a naopak ženy se musely pokusit vpravit do své nové role, hledat vzory a normy toho, jak má jejich politická a občanská aktivita vypadat.

Podívejme se tedy na hlavní témata a motivy, které provázely reflexi vztahu žen a politiky na stránkách sociálně demokratických *Ženských novin* před obecními volbami roku 1919, tj. v období od vyhlášení obecních voleb na konci března 1919 až do jejich uskutečnění 15. června 1919. Zaměříme se zejména na obraz ideální cílové čtenářky, který časopis vytvářel a se kterým pracoval. Jak rozuměl její sociální identitu a její přirozené povaze jakožto ženy? Jaké koncepce vhodné či naopak škodlivé ženské politické aktivity předkládal a jak rozuměl zájmům svých voliček? Jak reflektoval válku, tj. jak měla čtenářka rozumět své válečné zkušenosti a jaké poučení si z ní měla vzít? A konečně, jak vypadaly stereotypní obrazy „těch druhých“, vůči nimž se měly čtenářky vymezovat?

Ženské noviny před obecními volbami 1919

Ženské noviny vydávalo jednou týdně sociálně demokratické Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství v Praze pod redakcí Marie Majerové. Marie Majerová byla významnou levicovou spisovatelkou a výraznou postavou meziválečné avantgardy. Před redigováním *Ženských novin* měla již dlouhé zkušenosti nejen s vlastní spisovatelskou prací, ale i s přispíváním do sociálně demokratického tisku. V rámci sociální demokracie se řadila do levicového proudu a po rozštěpu strany se stala členkou strany komunistické a nadá-

10 J. W. SCOTT, Gender: A Useful Category of Historical Analysis, in: *Feminism and History*, ed. J. W. Scott, Oxford – New York 1996, s. 167.

11 Blíže k osobnosti a tvorbě Marie Majerové viz DANA NÝVLTOVÁ, *Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová – česká komunistka ve věru feminismu*, Praha 2011.

le pracovala pro ženský komunistický tisk až do svého vyloučení ze strany r. 1929.¹¹ Do časopisu přispívali ženy i muži.

Zaměření *Ženských novin* výstižně naznačuje již jejich podtitul: „Politický a hospodářský týdeník pro výchovu žen“. Předpoklad, že ženy je třeba pro jejich nové politické angažmá vychovávat, nebyl v dobové optice nikterak kontroverzní. Ačkoli byl v souladu s celkovým důrazem dělnického hnutí na vzdělávání a výchovu, byla potřeba vzdělávat ženy podpírána i explicitně vyjadřovanými obavami z jejich specifické politické nevyzrálosti. Prototypickou čtenářkou *Ženských novin* byla zejména nepříliš vzdělaná chudá žena, dělnice či manželka dělníka, služka, atp. a časopis měl tyto ženy vychovávat nejen politicky v duchu socialismu, ale chtěl jim také zprostředkovávat širší kulturní a mravní hodnoty, seznamovat je s krásným uměním a poezií i se zásadami zdravé životosprávy a hygieny, správné péče o dítě, atd. Celkové zaměření časopisu je ovšem výrazně politické a vzdělávací články i předkládaná krásná literatura mají většinou výrazný sociálně-politický podtext. Navzdory svému názvu neměly *Ženské noviny* formát novin, které by se snažily své čtenářky primárně informovat o aktuálních událostech. Novinová zpráva nepředstavuje žánr, který by v časopise převládal, a až na výjimky se nesetkáme se zprávou, která by nebyla zároveň doplněna explicitním komentářem ukazujícím čtenářkám, jak mají danou událost interpretovat.

Paleta žánrů uvnitř časopisu je široká. Setkáme se zejména s četnými úvahami o nové politické pozici žen a o úloze žen v politice a společnosti, které se často pojily s reminiscencemi na prožité válečné utrpení. Časté byly i články o nutnosti sociálních reforem, zejm. zaměřené na sociální a zdravotní péči či na pracovní podmínky žen. Časopis otiskoval také komentáře reagující na aktuální politické události (zejm. týkající se činnosti sociální demokracie v ČSR a omezeně i socialistů v Rusku a Německu, zásobovací situace, hrozby nového válečného konfliktu, rozluky manželství, pozemkové reformy, atp.), vzdělávací články politické, kulturní i zdravotně, úvahy o ženě a kultuře, básně či fejetony s politickou či sociální pointou, atd. *Ženské noviny* také občasné přetiskovaly projevy a články sociálnědemokratických poslanců a funkcionářů. Častým útvarem byl agitační příběh – obrázek ze života. Jednalo se buď o příběh dokládající utrpení chudých a necitelnost bohatců a společnosti,¹² nebo přímo o scénář agitačního rozhovoru, který se objevuje těsně před volbami a zobra-

12 Např. BOŽENA VALIČOVÁ, Rudý kvítek, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1–2; RŮŽENA FREUNDOVÁ, Chůvička, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 3–4; VILÉM NEUBAUER, Bělásek a smrtihlav, *Ženské noviny* 22. 5. 1919, s. 4–5, aj.

zuje neúspěšné pokusy agrárníků, „klerikálů“ či „měšťáků“ zviklat dělnickou ženu.¹³ Každé číslo časopisu obsahovalo kreslený politický vtip a občas i další ilustrace. Časopis také nabízel čtenářkám román na pokračování.

Celkový ráz časopisu byl již od počátku výrazně agitační. *Ženské noviny* odrážely rozbouřenou náladu doby, v níž došlo pod vlivem válečného nedostatku k výrazné veřejné aktivizaci žen,¹⁴ a snažily se tento stav mezi ženami udržet. Redakce pracovala v očekávání brzkých voleb a již od prvního čísla ženám připomínala, že hlasovací právo se stalo jejich novou a nezastupitelnou zbraní, která jim dává možnost zúčtovat se všemi válečnými trapiči.¹⁵ Na stránkách časopisu tak již od jeho vzniku v zásadě probíhala předvolební kampaň, která se před obecními volbami samozřejmě stupňuje.

Reflexe války

Protože to byla právě válka, co ženy politicky zaktivizovalo, časopis se snažil, aby válečný prožitek nebyl odsunut do pozadí. Četné články připomínaly válečné krivdy i to, kdo za ně byl podle autorek a autorů zodpovědný a kdo z nich profitoval. Reminiscence na válku předkládají ženskou válečnou zkušenost s frontami, bídou a hladem, se selháním státu a společnosti. Válka je v časopise průběžně pojímána jako klíčový faktor, který utvářel novou identitu čtenářek a českých žen obecně. Je chápána a prezentována jako něco, co naprosto a zásadně změnilo sebeepochopení žen a jejich náhled na život i společnost. Řada článků zdůrazňuje, že válka donutila ženy zajímat se o širší společenské dění, číst noviny (i kdyby jen kvůli zprávám o zásobování), komunikovat s úřady, poradit si s novým povoláním, atp., a přiměla je tak k nové samostatnosti i k novému zájmu o veřejné záležitosti.¹⁶ Kromě této zkušenosti ženy-aktérky se objevuje i jiná, specificky ženská zkušenost bezmocnosti. Setkáme se s emo-

13 BETA KARPÍŠKOVÁ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 2–3 a 12. 6. 1919, s. 1–2.

14 Srv. RUDOLF KUČERA, *Život na příděl*, Praha 2013, s. 93–123. Srov. též LYNN ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Praha 2005, s. 299–300. Výraznou roli žen při poválečných lidových hladových bouřích zmiňuje ZDENĚK KÁRNÍK, *České země v éře první republiky*, díl I, Praha 2005, s. 53, 56 a 62.

15 BOŽENA LIŠKOVÁ, Nezapomeňte!, *Ženské noviny* 2. 1. 1919, s. 6; Voličky! Ženy a dívky!, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 1; B. KARPÍŠKOVÁ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3; MAJA KRÝZLOVÁ, Žalm, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3, aj.

16 KAREL ŽENÍŠEK, Ženy do porotních soudů, *Ženské noviny* 3. 4. 1919, s. 1; EVŽA VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1; FRANTIŠKA FELDEKOVÁ, Vzpomínka, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 5 aj.

tivními pasážemi zdůrazňujícími, že žena nemohla proti válce nic udělat, byla bezmocná, němá, vyloučená, musela trpně sledovat, jak jí válka bere děti i manžele: „Zákony, které neměla moc tvořit ani opravovat, nechránily dítěte jejího mravně, vyssávaly jeho tělesné i duševní síly za bídnou mzdu, a konečně je hnaly i na krvavé jatky válečné, a ona neměla moci, učinit všem těm mukám konec, její ruce v odevzdanosti něměho zoufalství visely bezvládně, nic jimi nemohla zadržet, ničemu zabránit, neměla práva jednat, ba nesměla do toho ani mluvit. Oč lišily se naše československé matky od matek černošek, když vládlo ještě v Americe otroctví? Černá i bílá otrokyně musila dát své dítě, kázal-li to její pán, tam otrokář – zde císař! Dát? – oni jí je prostě vzali!“¹⁷ Pro *Ženské noviny* je typický nejen silný antimilitarismus, ale v souvislosti s hrozbou války i důraz na to, že ženy již nesmí být pasivní a nesmí si nechat svůj nový hlas vzít nebo ho využít „špatně“. Opakovaně se objevuje figura ženy-matky, která prošla peklem války a vyšla z něj silná, s novou sebedůvěrou, s novým jasným smyslem pro spravedlnost, s novou (socialistickou) životní orientací – takto autorky a autoři oslovují čtenářky a zároveň tak tyto čtenářky vlastně vytvářejí. Předkládají jim tento obraz nové ženy jako něco, s čím se mohou a mají identifikovat, a nezřídka je přímo dořčeno, že tato nová žena bude volit sociální demokracii, protože právě sociální demokracie nejlépe chápe její přirozenou povahu, potřeby i preference a nejlépe rozumí její válečné zkušenosti.

Sociální identita a ženská „přirozenost“

Jak podle časopisu vypadala identita a „přirozená povaha“ této ideální nové ženy? Tato žena, ke které časopis hovoří vždy jakožto k ženě, je žena dělnická,¹⁸ a její identita se tak pohybuje mezi póly třídy a genderu. *Jakožto žena* sdílí určité povahové vlastnosti, které byly chápány jako typicky ženské: za její základní devízu je považována její citovost a zejména její mateřské kvality. Ženská citovost je v časopise ve většině případů pojímána kladně, jako humanita, lidský cit a soucit;¹⁹ mateřství pak časopis chápe jako klíčový prvek ženské

17 E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 2; srov. též F. FEL-DEKOVÁ, Vzpomínka, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 5.

18 Časopis mezi ženy proletářské-dělnické počítá i služebné dívky, zemědělské dělnice a další ženy pracující ve špatně placených povoláních s nízkým statusem. Těsně před volbami se snaží mezi proletářské ženy explicitně zahrnout a oslovit i manželky drobných úředníků a živnostníků a samostatné ženy pracující v kancelářích – i ony jsou podle časopisu špatně placené proletářky, které musí prodávat svou práci.

19 Např. A. JAROLÍMEK, Ženina jemnost, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 5.

identity vůbec. Autoři i autorky *Ženských novin* očekávají, že čtenářka se bude s figurou matky plně identifikovat a málokdy mluví o ženě, aniž by hovořili o matce či budoucí matce.

Tato charakteristika úzce navazuje na konstrukt feminity, který se utvářel již od přelomu 18. a 19. století a zůstával více či méně platný po celé „dlouhé“ 19. století. Výstižný popis jeho formulace filozofické, lékařské i právnické podává Milena Lenderová.²⁰ Shrňme zde jen, že žena byla v imaginaci oddělených sfér ztotožňována s přírodou a soukromou sférou rodiny. Byla chápána primárně jako bytost určená svou reprodukční funkcí: jemná, citově založená, předurčená k roli pečovatelky, vychovatelky a mravní i estetické kultivátorky rodinného prostředí. Vzhledem k jejímu ztotožnění s přírodou (v protikladu k mužské racionalitě a kultuře) byla však zároveň konstruována jako fyzicky i duševně křehká, iracionální, s omezenými intelektuálními schopnostmi a zodpovědností, z čehož vyplývalo i její omezené právní postavení a údajná nezpůsobilost k participaci na věcech veřejných.

Během 19. století různé proudy ženského hnutí v západní i střední Evropě odmítly negativní aspekty tohoto pojetí ženství a postavily své strategie nejen na zdůrazňování schopnosti žen dosáhnout mužských kvalit a ctností, ale zejména na koncepci rovnosti jako *rovnocennosti v rozdílnosti*: na zdůrazňování pozitivního celospolečenského významu „typicky ženských“ vlastností, jako je citovost či péče, a na nové valorizaci mateřství spojené s konceptem buržoazní rodiny.²¹ Výše uvedený obraz ženství na stránkách *Ženských novin* ukazuje, že základní prvky této strategie přetrvaly v prostředí českého ženského dělnického hnutí až do doby poválečné.

Identitu dělnických žen na stránkách časopisu však nezakládala jen jejich ženská přirozenost, ale neméně významně i jejich třídní příslušnost určená jejich povoláním či povoláním jejich manželů. Prvky třídy a genderu jsou tak v časopise nerozlučně spjatý: časopis oslovuje své čtenářky *jako ženy*, ale zá-

20 MILENA LENDEROVÁ a kol. edd., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 36–50. Dále viz např. H. NAGL-DOCEKAL, Filozofie rodiny u Rousseaua, Kanta a Hegela – klíč k pochopení dnešních životních forem, in: *Existuje středoevropský model manželství a rodiny? Sborník z mezinárodního symposia Praha 24. – 25. listopadu 1994*, ed. H. Havelková, Praha 1995, s. 9–17 a MARIE BAHENSKÁ, LIBUŠE HECZKOVÁ, DANA MUSILOVÁ, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice – Hradec Králové 2011, s. 33–49.

21 Blíže k tématu mateřství a ženské hnutí viz ANN TAYLOR ALLEN, *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890–1970. The Maternal Dilemma*, New York 2005 a GISELA BOCK, PAT THANE (eds.), *Maternity and Gender Policies. Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*, London – New York 1994.

roven vždy jako dělnické/proletářské ženy. Třídní identita čtenářek je tak na stránkách časopisu vždy již modifikována genderem a jejich identita genderová je zároveň formována jejich třídní příslušností: *Ženské noviny* nepočítají s univerzální ženskou solidaritou, která by se měla zakládat na sdílené přirozenosti všech žen. Takovou solidaritu, jak ještě uvidíme, nepřímo postulují pouze uvnitř dělnické třídy.

Zajímavou otázkou je, nakolik časopis zobrazoval povolání jako konstitutivní faktor pro osobní pozitivní identitu čtenářek. Práce a pracovitost proletářských žen je chápána jako zdroj hrdosti a morální nadřazenosti nad „lenošnými“ ženami měšťanskými.²² Dva úvahové články zmiňují placené zaměstnání jako nezbytný předpoklad ženiny emancipace, protože jí umožňuje širší osobnostní rozvoj a zejména jí přináší ekonomickou nezávislost, kterou autoři těchto úvah vidí jako nezbytný předpoklad rovnoprávného partnerského soužití i šťastného mateřství.²³ V rámci argumentace za politická práva žen se také setkáme s dokládáním kompetence žen pomocí obecných poukazů na jejich práci ve válečném hospodářství a průmyslu.²⁴

Nesetkáme se však se zobrazením konkrétního povolání jako zdroje profesní hrdosti či uspokojení, přestože válečné hospodářství otevřelo dělnickým ženám řadu kvalifikovaných zaměstnání, která byla dosud doménou mužů-dělníků. *Ženské noviny* se o válečné práci žen zmiňují jen velmi obecně, válečnou dělnici zobrazují jako trpící matku a její práci jako oběť, kterou podstupovala jen pro to, aby mohla uživit své děti: „Žena strádala, trpěla, pracujíc v továrnách, v dílnách, v kancelářích, na polích a jinde, obstarávala ještě vedle toho domácnost, sháněla jídlo v těch hrozných frontách ve dne, v noci, v zimě a dešti, svlékala poslední haděrky doma za výměnu dcerám agrárníků, aby nasýtila hladovící rodinu.“²⁵ „Ani středověké otroctví a mučednictví nelze přirovnati k utrpení dělnických žen a matek za války: Po celé dny dřely jste se v továrnách a dílnách a v noci za deště a krutých mrazů stavěly jste se do front pro kus chleba, zdraví nebezpečného. Vysílením a žalem jste padaly na ulicích.“²⁶

22 Např. B. KARPÍŠKOVÁ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 1.

23 MÍLA GRIMMICOVÁ, Žena budoucnosti, *Ženské noviny* 17. 4. 1919, s. 4–6; FRÁŇA KAŠPAR, Májový pozdrav dívkám!, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 4. Články nemají výrazné agitační zaměření.

24 K. ŽENÍŠEK, Ženy do porotních soudů, *Ženské noviny* 3. 4. 1919, s. 1; E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1; E. STOJÁNEK, Volby. K novým metám!, *Ženské noviny* 22. 5. 1919, s. 7. aj.

25 F. FELDEKOVÁ, Vzpomínka, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 5.

26 VÁCLAV KRŇANSKÝ, V předvečer první zkoušky politické zralosti dělnické ženy, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3.

Přestože tento popis odrážel válečnou životní realitu mnoha žen, domnívám se, že absence jakýchkoli jiných podob ženské válečné zkušenosti ve sledovaném období není náhodná. Jak ukazuje Rudolf Kučera, vstup žen do válečného průmyslu v rámci dělnictva rozrušil dosavadní genderové hranice a otřásl identitou dělnického muže. Tuto dynamiku nadále posilovala změna ženského oděvu (v řadě povolání začaly ženy z praktických důvodů nosit kalhoty a mužské košile) i bezprecedentní uvolnění mravů továrních dělnic, jež nezřídka samy aktivně vyhledávaly sexuální partnery a přejímaly tak dosud výlučně mužské vzorce chování.²⁷

Žena požívající nové autority v dosud nedostupném zaměstnání (např. jako průvodčí) nebo mladá tovární dělnice, která vydělané peníze využívá pro sebe a vyhledává romantická dobrodružství, ovšem představují podoby ženské válečné zkušenosti, o nichž časopis ve sledovaném období konzistentně *nepíše*.²⁸ Domnívám se, že výraznější zmínky o genderově nekonformním chování žen, byť třeba kritické, nebyly žádoucí, protože by před volbami pouze podemílaly argumentační pozice představitelk dělnického ženského hnutí. Je-li válečná práce žen prezentována jako mateřská oběť pro záchranu národa, lépe se slučuje s dosavadní představou ženskosti, dává ženám morální mandát a vyvazuje je z jakéhokoli podezření, že by snad z války profitovaly. Zobrazování válečné dělnice výlučně jako matky tak můžeme chápat jako pokus utlmit pocit úzkosti z narušení dosavadního genderového řádu.

Žena v politickém životě

Samotný vstup žen do politiky je v časopise pravidelně pojmán jako samozřejmé právo, které si žena během války „krvavě zasloužila“.²⁹ Žena ve válce prokázala nejen svou odolnost a schopnost zastat mužské role, ale i svou schopnost racionality a odpoutání se od vlády citu.³⁰ Obstála ve válce tím, že dokázala nahradit muže a osvojit si mužské ctnosti (sílu, racionalitu), ale také tím, že

27 R. KUČERA, *Život na příděl*, Praha 2013, s. 107–123.

28 Jediným náznakem je článek *Nové cesty*, jehož autorka ženskou válečnou práci vůbec nezmiňuje, pouze opatrně vyjadřuje obavu, že mladé dívky svou ženskost vyměňují za „mužatkost“. I fakt, že se jedná o mladé dělnické dívky, musí čtenář domyslet z kontextu, když autorka píše, že byla „vyzvána četnými muži, většinou z dělnických řad: „Učiňte něco, vyzvějte je horoucími slovy, užijte i kouzla prosebnice, ale vraťte nám ženy!“ ZDENKA ZEMANOVÁ, *Nové cesty*, *Ženské noviny* 29. 5. 1919, s. 2.

29 E. STOJÁNEK, Volby. K novým metám!, *Ženské noviny* 22. 5. 1919, s. 7.

30 K. ŽENÍŠEK, Ženy do porotních soudů, *Ženské noviny* 3. 4. 1919, s. 1.

působila jako garant humanity a pokračování života. V souladu s dobovým pojetím feminity je zdůrazňována ženská citovost, která bude v poválečné době kultivující, kulturní silou. Tato citovost není chápána jako protiklad racionality, ale jako její nutný komplement. Mužská racionalita je totiž v časopise občas chápána jako potenciálně negativní vlastnost: jako necitelnost, ve kterou se může zvrátit, pokud není patřičně vyvažována ženským principem. Setkáváme se tak s argumentační dvojkombinací: ženy si občanská práva zaslouží nejen proto, že jsou schopny racionality jako muži, ale i proto, že k tomu ještě navíc mají ženský cit, který pomůže vyrovnat mužskou emocionální slepotu: „Jestliže muž v životě veřejném a v boji politickém tvrdne a hrubne – žena má přinést do života politického nové kouzlo, zvroucnění svou citovou bytostí, obrození, poctivost a čistotu u veškeren život politický.“³¹ Autor v citované úvaze předestírá poměrně romantickou vizi ženy, jejíž přítomnost má v politice dát do pořádku prakticky všechno: žena má politiku kultivovat a zbavit ji zbytečné mužské agrese, sociální práci má dokonce dodat „pel poesie“, ba dokonce „musí zjemnit i britkost žurnalistického péra“. Žena má být zejména garantem a šířitelem lidskosti, kterou má prodchnout soudnictví, politiku i celou společnost. Nadnesená rétorika tohoto článku může pro dnešního čtenáře působit až komicky, ale představuje poměrně dobré shrnutí nároků a očekávání, kterým měly politicky aktivní ženy dostat.

V této optice je tedy úlohou ženy v politice i ve veřejném životě opravovat muže. Hypoteticky má k tomu dvě možné cesty: může s muži spolupracovat, nebo by se mohla organizovat separátně, vedle mužů, či dokonce proti nim. Tuto myšlenku krátce vznáší Marie Majerová v článku „Kandidujte ženy!“, ale jen proto, aby ji vzápětí zavrhl jako nerealistickou a ujistila muže o ženské loajalitě. Třídní rozdělení má v politice primát nad genderovými hranicemi: „Kdyby se zásadou uznalo, že pouze žena má zastupovati ženy, tedy bychom mohly žádati více než polovinu kandidátní listiny. Pokračující v myšlenkách tímto směrem, domýšlíme se moci, které bychom nabyly, kdyby nás ženy nedělily různé světové názory do rozličných politických stran, ale kdybychom se sjednotily vedle mužů na společném programu pouze ženském. To je ovšem pouze hypotéza, to je: domyšlená myšlenka a daleko má do skutečnosti.

31 A. JAROLÍMEK, Ženina jemnost, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 5. Tento typ argumentace navazuje na již předválečné reprezentace mužů jako dysfunkčních či nevyvážených, a žen naopak jako harmoničtějších bytostí, viz J. MAREŠ, V. STROBACH, Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870–1914), *Střed. Časopis pro mezinárodní studia střední Evropy* 19. a 20. století 2/2012, s. 63–65.

Dokonce ani si tak nepředstavujeme svoji politickou činnost, že bychom vždy a všude stůj co stůj stály proti politice mužů. Nikoli. Naše politika bude účelně doplňovati a zdokonalovati politiku mužů, bude také její kritikou, oprávkyní i brzdítkou.“³² Tematizace možné samostatné politické aktivity žen, byť krátká, je v časopise ojedinělá a není předmětem seriózních úvah. Citovaný článek vyzývá ke kandidatuře žen a obrací se na ženy, aby kandidovaly a aby aktivně jiné ženy ke kandidatuře navrhovaly a podporovaly. Zobrazení potenciální politické ženské síly má čtenářkám pozvednout sebevědomí a podpořit je. Můžeme spekulovat, že na případné mužské čtenáře má obraz potenciální ženské politické „vzpoury“ působit motivačně k tomu, aby podporovali společnou politickou aktivitu žen a mužů, a tedy i ženské kandidatury.

Obecně se očekávalo, že žena bude díky své údajné citovosti lépe schopna řešit sociální problémy a že bude mít zvláštní pochopení pro potřeby matek a dětí. Časopis užívá platformu předpokládané ženské péče o sociální otázky k tomu, aby volal po uspokojení bezprostředních socio-ekonomických zájmů chudých žen, kterými mělo být zejména zajištění řádného zásobování a výživy obyvatelstva, řešení tísnivé sociální situace a bytové otázky či zajištění mateřského pojištění a dostupné zdravotní péče.³³

Tyto zájmy, ačkoli jsou chápány jako specificky ženské, nejsou prezentovány jako partikulární: jsou ospravedlňovány poukazem na celospolečenský prospěch, který z jejich uspokojení vyplývá. Žena měla totiž v dobové optice v politice zejména sloužit celku, nikoli svým vlastním zájmům.³⁴ V tomto se pojetí vhodné politické aktivity žen formulované *Ženskými novinami* nijak zvláště neliší od obecného dobového pojetí ženy-političky, jak je již popsala např. Dana Musilová.³⁵ Žena má v této optice politiku kultivovat a má zejména pracovat pro blaho celku, nikoli pro svůj vlastní prospěch či potěšení. Časopis tento imperativ vyššího morálního smyslu ženiny politické práce dovedně využívá v předvolební agitaci, když předkládá čtenářkám podporu sociální demokracie

32 MARIE MAJEROVÁ, Kandidujte ženy!, *Ženské noviny* 3. 5. 1919, s. 1.

33 Např. B. LIŠKOVÁ, Péče o dítě, *Ženské noviny* 17. 4. 1919, s. 1; Vdoví pláč, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 2–4; B. LIŠKOVÁ, Hospodyně a matka v republice, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 6 aj. Uvědomělá žena má mít podle *Ženských novin* zájem samozřejmě i na dalekosáhlejší socialistické reformy společnosti, což je však zmiňováno spíše jako samozřejmost na okraj, srv. V. KRŇANSKÝ, V předvečer první zkoušky politické zralosti dělnické ženy, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3; FILIP DOBROVOLNÝ, Pro lepší budoucnost, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 2.

34 Např. E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 2.

35 DANA MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, Hradec Králové 2007, s. 31.

jako způsob, kterak tomuto imperativu dostát: „Ku předu, ženy! Budte průkopnicemi nového světa, světlonoškami ztemnělé společnosti, obroditelkami vlasti! Volte sociálně demokraticky!“ vyzývá své čtenářky deset dní před volbami.³⁶

Míla Grimmichová v předvolebním článku přímo vyjadřuje přesvědčení, že je nutné zdůrazňovat kulturní a mravní rozměr ženské politické práce, aby bylo možno ženy úspěšně oslovit: „Naše ženy musí býti správně poučeny o tom, co socialism je a co socialismus chce, pak nebudou moci voliti proti nám. Musí se jim vysvětliti, že socialismus bojuje nejen o to, aby zajistil chudákovi větší skývu chleba, nutný oděv, slušný byt. Socialismus chce pozdvížení úrovně všeobecné vzdělanosti, socialismus chce učiniti všemu lidu přístupnými poklady kultury, které věky nastrádaly.“³⁷ Podobný názor, že materiální zájmy nejsou pro ženy dostatečnou politickou motivací, ale že je třeba zdůraznit i mravní a citový rozměr socialismu, vyjadřuje i M. Majerová v povolebním článku, kde jinak hodnotí výsledky voleb jako velký úspěch a potvrzení této strategie.³⁸

I na stránkách *Ženských novin* je však ženina citovost občas zobrazována negativně jako iracionalita či omezenost. Volby jsou chápány jako „zkouška politické zralosti“³⁹ žen a autoři i autorky často vyjadřují obavy ohledně politické orientace žen, zejména obavy z jejich (iracionálního) klerikalismu. Tyto obavy pravidelně doplňují nabádáním, že je třeba ženy pro jejich novou politickou roli převychovat, a to pokud možno rychle. Za povinnost žen považují organizovat ve spolupráci s muži své vlastní sebevzdělání (časopis informuje o pořádaných kurzech pro řečnice a průběžně publikuje jednoduché vzdělávací články o socialismu). Některé autorky se ale proti podobným výtkám mužů zároveň více či méně otevřeně ohrazují a připomínají, že za zaostalost žen mohou právě muži a že náhlá kritičnost z jejich strany není zcela spravedlivá: „Dnes, když se po ženě žádají rovnocenné skutky, se vidí, že může být tato skutečnost, že byla zanedbávána a že jí byla vmlouvána stále méněcennost a bezvýznamnost pro život veřejný, a dávána jí náhražka slibem radosti a spravedlnosti v království nebeském – dnes se vidí, že může být svým nevyspělým názorem nebezpečna.“ Autorka ale (opět typicky) dále vyjadřuje přesvědčení, že mužské obavy jsou liché a opětně se vrací ke zkušenosti války jako záruky nové dospělosti žen.⁴⁰

36 AGITAČNÍ KOMITÉ ŽEN. SOC. DEM., Voličky! Ženy a dívky!, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 1.

37 M. GRIMMICHOVÁ, Povinnost z práva, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 3.

38 M. MAJEROVÁ, Rudé Čechy, *Ženské noviny* 19. 6. 1919, s. 1.

39 V. KRŇANSKÝ, V předvečer první zkoušky politické zralosti dělnické ženy, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3.

40 E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1.

Za zajímavý moment narušující jednotnou fasádu solidarity dělníků a dělnic považují právě nenápadnou vnitřní inkonzistenci v obrazu dělnického muže-spojence, kterou lze na stránkách *Ženských novin* vysledovat. Vedle obvyklého důrazu na solidaritu s mužem se občasně vynořuje i obraz konzervativního dělnického muže, který sice není přímo nepřitelem, ale představuje potenciální problém či překážku. Setkáme se i se zmínkami o tom, že politicky činná žena musí čelit předsudkům okolí, a výjimečně se setkáme i s obrazem dělníka, který ženě brání ve stranické aktivitě. Josefa Balířová v úvaze, která vyšla těsně před volbami, kritizuje: „Nejvíce mne roztrpčuje, vyzývám-li některou ženu, aby vstoupila do organisace, a ona mi řekne: ‚A co se mne týče, já bych se přihlásila ráda, ale můj muž, ten to nedovolí, to je moc peněz do roka.‘ A je to třeba žena dobrého soudruha.“ Zodpovědnost za toto mužské chování ale autorka nepřipisuje mužům, nýbrž přílišné povolnosti a bázlivosti žen, které si muže „samy vychovaly na svého pána“. Vyzývá ženy ke kritické reflexi svého vztahu k manželům a k „sebevýchově“ směrem k rovnému, partnerskému poměru k muži. O tom, že je taková změna možná, je ujišťuje poukazem na ženskou válečnou zkušenost: „A je to v naší moci, toho docílíme, jen budeme-li chtít. Co všechno dokázala žena ve válce!“⁴¹

Daleko ostřejší kritiku představuje úvaha Anny Hegnerové otištěná na počátku dubna, která s rozhořčením odmítá představu, že by snad zrovnoprávnění žen bylo dokladem úpadku mužů. Rovnoprávnost žen považuje za prostou spravedlnost a stížnosti mužů na svůj „úpadek“, který autorka v článku otevřeně pojmenovává jako prostou ztrátu svrchovanosti, odsuzuje jako projev nedostatečného smyslu pro spravedlnost. Autorka dále obrací vzhůru nohama zažitou identifikaci ženy s přírodou a muže s kulturou, když touhu mužů po svrchovanosti nad ženami charakterizuje jako projev násilnických, přírodních sil, které je třeba v zájmu civilizace a kultury zkrotit: „Bojí se o svoji svrchovanost, nařká, že je v úpadku. Jestliže přiznání k právu je úpadkem, pak tedy síla, dokonalost je násilí? [...] Proč považovati za úpadek krocení přirozených sil, které v nespoutanosti zvrací se v surové násilí? To by pak bylo úpadkem – hasit zhooubné požáry, stavět hráze přívalům, vzdorovat vlivům podnebí a povětrnosti bydlením v domech, oblákáním se do šatů atd.“ Že autorka svou kritikou míří do vlastních řad, je zjevné z varování, že „musí se míti velmi na pozoru i socialism, aby při svém vznešeném poslání jako osvoboditel utlačovaných neoctl se pojednou – stává se tak v slepé horlivosti – sám v roli utlačovatele“.⁴² Takto ostrá kritika je však

41 JOSEFA BALÍŘOVÁ, Slunce na horách, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 5.

42 ANNA HEGNEROVÁ, Úpadek?, *Ženské noviny* 3. 4. 1919, s. 5.

Na radnici. Pánové, vzpomenu-li si, jak naše české ženy dovedou v domácnostech radikálně uklízet, pak se opravdu bojím, až přijdou na nás po volbách s koštětem.

Ženské noviny 15. 5. 1919, s. 8.

v časopise velice výjimečná. Obě výše citované úvahy jsou ojedinělé a obě jsou otištěny daleko za titulní stranou. Apely na třídní solidaritu a pozitivní obrazy solidárního dělnického muže v časopise jednoznačně převažují.

Ženino místo v politice podpíral kromě argumentu spravedlnosti, mateřství a pozitivní ženské citovosti i argument, že do ní vnese kontakt s reálným životem i „hospodyňskou“ praktičnost a činorodost. Obraz hospodyně-političky staví na předválečné i válečné valorizaci domácích prací,⁴³ ale mohl být částečně i produktem snahy dodat čtenářkám sebevědomí a představit jim správu věcí veřejných jako něco, s čím mají v zásadě zkušenost a do čeho se mohou pustit se stejným sebevědomím a autoritou jako do úklidu ve vlastní domácnosti. Obraz hospodyně-političky a obce-domácnosti se opakuje ze-

43 Předválečná valorizace domácích prací na stránkách sociálně demokratického *Ženského listu* viz J. MAREŠ, V. STROBACH, Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870–1914), *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 19. a 20. století 2/2012, s. 34–68. Vliv válečné racionalizace spotřeby na status domácích prací viz R. KUČERA, *Život na příděl*, Praha 2013, s. 69–100.

jména v souvislosti se vstupem žen do obecních samospráv. Obce mají být pro ženy obzvláště vhodné, protože mají údajně blízko k rodině a domácnosti a řeší podobné problémy; hospodyňské zkušenosti žen tam tudíž budou užitečné a ženu-hospodyně k politické participaci kvalifikují.⁴⁴

Argumenty hospodyňské a rodinné povahy byly rozšířenou strategií, kterou užívaly i středostavovské ženy. Argumentace *Ženských novin* se však často liší tónem: asertivitou, již nejlépe ilustruje karikatura zobrazující vousaté a obryšlené mužské radniční politiky-šosáky, kterak si ustarané povídají o svých obavách, že až se „radikálně uklízející“ česká hospodyně dostane k volební urně, pořádně s nimi vymete.⁴⁵ Ženství zobrazované v *Ženských novinách* v sobě pojí dvě v zásadě protikladné polohy: tato jemná, citová, humánní žena zároveň dovede být rázná a uklízečsko-hospodyňsky průbojná. Tato soucitná, mateřská žena může dávat najevo svůj odpor, ba i nenávisť vůči svým válečným utlačovatelům, keřasům a bohatým sedlákům, a jakožto dělnice může dokonce otevřeně říkat, že se chystá s nimi „zúčtovat“. Rámec spravedlivého třídního boje (tj. boje, který není žensky partikulární) dával autorkám *Ženských novin* možnost poměrně nezvykle otevřeně vyjadřovat negativní emoce a postoje: rozhořčení, hněv, ba dokonce i občasnou touhu po pomstě, které ve vypjaté době pravděpodobně s pocity čtenářek rezonovaly.

Obrazy nepřátel. Kněz a klerikální žena

Částečně v reakci na obavy z ženského klerikalismu jsou *Ženské noviny* velmi ostře zaměřeny proti katolické církvi a lidové straně, což bylo v souladu i s širokou poválečnou vlnou odporu ke katolicismu vůbec.⁴⁶ Katolická církev byla i na stránkách *Ženských novin* spojována se starými „rakouskými pořádky“ a odpor vůči ní byl zároveň manifestací kulturní nezávislosti na bývalé monarchii. Časopis se soustředěně snaží přesvědčit své čtenářky, že církev ve válce selhala a ukázala svou pravou tvář jako spojenec boháčů a nepřítel socialistů a chudých. Velkým tématem je zejména odcírkevňování škol, které se dotýká předpokládaného zájmu čtenářek o výchovu dětí. Představitelé a přívrženci církve, ať už kněží, jeptišky nebo klerikální ženy, jsou zobrazováni jako nenárodní, pokrytečtí a nekřesťanští – jsou přímo i nepřímo obviño-

44 L. LANGER, Žena v obci, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 1–2.

45 *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 8.

46 Blíže k poválečnému odporu ke katolické církvi srov. MICHAL PEHR, JAROSLAV ŠEBEK, *Československo a Svatý stolec*, Praha 2012, s. 13–16.

Tresty boží. Vidíte, Kropáčková, pán bůh na nás poslal trest války. Ale pošle trest ještě hroznější, budete-li volit sociální demokracii. *Ženské noviny* 3. 4. 1919, s. 6.

z pera Betty Karpíškové, v níž se nábožná manželka dělníka účastní politické schůze v klášteře, ale je zhnusena nenávisťností přítomných žen: „Cítí, že musí odejít, šedivé zdi klášterní div ji nezadusí. Ne, zde není boha. Jen hrstka žen, tupých, anebo zase zvířecky rozvášněných, předhání se ve sprostých nadávkách na všechno a na všechny: na republiku, presidenta, jeho dceru, ministry, bolševiky a revoluce. I vstává žena, jež chtěla svůj hlas dát svému bohu, a s opovrhlivým úsměvem odchází z kláštera proměněného v zvěřinec.“⁴⁹ Příběh pracuje s obavou z negativního potenciálu ženiny citovosti, která se pod manipulací kněze mění v degradující animální iracionalitu. Dělnická žena, věrná svému

vání z toho, že nepomáhají trpícím, hromadí majetek a nepostavili se proti válce.⁴⁷ Je tematizována i krutost k dětem, která má údajně být typická pro katolické školy a zejména katolické dětské ústavy a útulny.⁴⁸ Některé úvahy počítají s předpokládanou religiozitou čtenářek a brání se nařčením z nenávisť vůči křesťanství: socialisté podle nich osobní víru respektují, ale církev jakožto mocenskou instituci odmítají a chtějí ji zbavit politického vlivu. Sociální demokracii prezentují jako čistšího a důslednějšího nositele křesťanských hodnot soucitu a pomoci trpícím než katolickou církev samotnou.⁴⁹

Ženy, které se kolem církve a lidové strany politicky organizují, jsou občas zobrazovány jako nekulturní a iracionální. Ideálním příkladem je scéna z předvolebního agitačního příběhu

47 Žena křesťanská, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 6; A. H., Na křtu, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 7; E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1–2 aj.

48 Např. E. ŠTORCH, Nový kostel – plný dětské krve, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 4–5.

49 Např. MARIE VÍTKOVÁ, Naše náboženství, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 2.

50 B. KARPÍŠKOVÁ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 2.

muži, ale takovou manipulaci odmítne a v solidaritě s mužem si uvědomí, že „socialism osvobodí i skutečné náboženství z černých pout římského klerikalismu“.⁵¹

Sedlák a keřas

Další obrazy nepřátel staví primárně na zkušenosti války. Řada článků pracuje s bezprostřední, syrovou zkušeností hladovění a z ní plynoucí neskrývanou nenávistí a hněvem vůči keřasům – lichvářům s potravinami. Pokračující nedostatek a lichva s potravinami se v časopise odráží i v kreslených anekdotách, kde proti sobě vystupují hubené, vy-
zábělé postavy dělnic a tuční, dobře živení bohatci. Poslední velké hladové bouře na konci května 1919 v časopise ilustruje obrázek

„Letos nás sedláci nevezmou za národní hosty, protože náš tatínek jest socialista!“

Ženské noviny 5. 6. 1919, s. 1.

otýlého keřase visícího na šibenici; keřasův kapitalistický cylindr leží opodál.⁵² *Ženské noviny* užívaly odporu vůči keřasům⁵³ i vůči bohatým sedlákům, jejichž prototypem byl lakotný Hanák, k mobilizaci pro sociální demokracii. Pro případ, že by snad čtenářky zapomněly na nedávná příkoří, jim četné články opakovaně připomínaly, že sedlák ani keřas-buržoa nebyli a nebudou zastánci chudé ženy, a proto ženy nemohou volit agrárníky ani měšťanské strany. Ani slovem se ale nezmiňují o podpoře, kterou agrární strana a řada individuálních selek a chalupnic poskytovala akcím Českého srdce⁵⁴ – s jedi-

51 Tamtéž.

52 Poslední výstraha keřasům!, *Ženské noviny* 29. 5. 1919, s. 5.

53 Poválečné hladové bouře a lichva s potravinami viz Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky*, díl I, Praha 2005, s. 49–62. Válečný nedostatek potravin a vztah město – venkov viz R. KUČERA, *Život na příděl*, Praha 2013, s. 35–37.

54 EVA UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, Horoměřice 2008, s. 53–56.

nou paradoxní výjimkou, jíž je ilustrace zobrazená na titulní straně prvního červnového čísla, kde si skupinka dětí smutně povídá, že „letos nás sedláci nevezmou za národní hosty, protože náš tatínek jest socialista“.⁵⁵

„Měšťáci“ na radnicích

K agitaci pro sociální demokracii před obecními volbami časopis hojně využíval také špatné zkušenosti žen s obecními úřady, které měly na starosti aprovizaci potravin. Opakuje se figura zoufalé dělnické matky snažící se nasytit své děti, zbavená podpory a ochrany muže – musí si náhle ve všem poradit sama a od státních a obecních úřadů se setkává jen s příkořím. Takovéto reminiscence většinou končí závěrem, že ženy teď konečně mají příležitost a právo s těmito lidmi zúčtovat: „Nezapomínejte ani na mžik, že 15. červen je dnem súčtování chudých pracujících žen s těmi, kdož za vojny měli v rukách obce a s nimi moc a této moci zneužívali na váš úkor!“ oznamují *Ženské noviny* vypsání obecních voleb 27. března 1919.⁵⁶ Zásadní poučení, které si tak čtenářka měla z války odnést, bylo to, že jediné zastání, které chudá žena měla a může mít, je v organizaci s ostatními dělnicemi a dělníky, a tedy v sociální demokracii. Válka podle *Ženských novin* donutila ženy prohlédnout a ony poznaly, kdo je jejich nepřítel a kdo je jejich zastánce, ať už ve vztahu k sedlákům, bohatým měšťanům ovládajícím obce, úředníkům, nebo k církví.

Lakotná selka

K negativnímu sebevymezení dělnic vůči jiným společenským skupinám jsou používány zejména negativní obrazy žen. „Těmi druhými“, vůči nimž měla ideální čtenářka *Ženských novin* vymezovat svou identitu, byly spíše „ty druhé“. Muži byli předkládáni jako reprezentanti třídních nepřátel méně často než ženy – zejména v osobách úředníků, bohatých sedláků a zkažených středostavovských mužů svádějících nevinné dělnické dívky.⁵⁷ Jako obecné zástupkyně své třídy, vůči nimž se čtenářka měla primárně vymezovat, byly ale častěji prezentovány ženy, zejména zajištěné středostavovské ženy a selky.

55 *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 1.

56 *Ženské noviny* 27. 3. 1919, s. 7.

57 Např. V. NEUBAUER, Bělásek a smrtihlav, *Ženské noviny* 22. 5. 1919, s. 4–5; MAX POPPER, Úvahy eugenické, *Ženské noviny* 29. 5. 1919, s. 2–3; V. KRŇANSKÝ, V předvečer první zkoušky politické zralosti dělnické ženy, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3.

Selské ženy, kterým se nedala vytknout zahálčivost, jsou zobrazovány zejména jako lakotnice, které kvůli penězům rezignují na ženské hodnoty milosrdenství a soucitu, a to dokonce i když jde o život a zdraví dětí:

„Zachováme hospodyně z dvorců ve své paměti, jak o jejich mrzké vině v »osvíceném« století, za světové války hluku, v republice mladičké nedostatkem mléka, tuku, mřeli [sic!] naše maličké.“⁵⁸ Hospodyňské hodnoty šetrnosti, na které byly selské ženy hrdé, jsou zde prezentovány jako neženská lakotnost a hamižnost, s kterou hnaly své muže (!) k lichvě: „Zejména ve válečné tísní jsme viděli, jak žena selská byla první zdražovatelkou mléka, másla, mouky, drůbeže, apod. Ona měla lví podíl na lichvě, která opanovala svět. [...] Žena mnohdy hnala vlastního muže za mamonem, že stal se z něho válečný lichvář. A my víme, že žena jest bytostí extrémní v dobrém, i ve zlém, i pozorovali jsme, že právě žena válečnou lichvu vyhnala až do extrémů.“⁵⁹

Je ovšem třeba rozlišovat mezi bohatými selkami a mezi chudými zemědělskými dělnicemi, které podle *Ženských novin* lze přivést na stranu socialismu. O chudých venkovských ženách se v časopise píše většinou jako o objektu uvědomovacích snah. Občas jsou vnímány i jako hrozba, zejména kvůli obavám z jejich klerikalismu nebo z toho, že tyto „neuvědomělé“ ženy nesprávně pochopí svou třídní příslušnost a budou volit stranu agrární, či že si sedláci budou hlasy těchto žen kupovat za potraviny.⁶⁰

Buržoazní panička

Hlavním protikladem pracovitě trpící dělnické matky je však měšťácká panička či slečinka, která nemá nic lepšího na práci než se věnovat zábavě a flirtu.⁶¹ Jako symbol nespravedlivého bohatství vyšších vrstev se často předvádí právě přepych a zahálčivost jejich žen spíš než bohatství a moc mužů. Středostavovské ženy, nebo v terminologii časopisu „ženy buržoazní“, jsou často zpodobňovány jako nenasytné lenošné konzumentky, jejichž hladu po požitcích je občas dokonce připisována vina za třídní útlak. V článku sociálně demokratického poslance Antonína Němce otištěném v prvomájovém vydání *Ženských novin* se tato představa vyostřuje až do jakési expresivní vize ženy požírající rodinu a tranzitivně i společnost: „Žena buržoazní, vychována jako loutka pro zábavu

58 M. KRÝZLOVÁ, Žalm, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3.

59 H. SEDLÁČEK-PROMYK: Ženo, osvoboď se!, *Ženské noviny* 27. 3. 1919, s. 2.

60 B. KARPÍŠKOVÁ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 3.

61 TÁŽ, Předvolební slovíčko, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 1.

mužů, žije život čistě požívačný a rozmařilý, nemá jiného smyslu, než jak by co nejpříjemněji ztrávila čas strojením a flirtem od jedné hodiny ke druhé. Žena takto vychovaná pomáhá statečně utrácet peníze, jež otec nebo manžel z dělnictva vydírá, mnohá taková ženština dosahuje v tomto směru pravého mistrovství. Nestačí-li otec nebo muž její pak na její potřeby, anebo provdává-li se z bohaté domácnosti do omezenější, pak je neštěstí hotovo. Zničí neúprosně celou rodinu a mstí tak na ní špatnou výchovou buržoasní. Bude-li v R. Č. omezeno vyssávání, musí být omezena i sarmatská požívačnost ženy.⁶²

Takto zobrazená buržoasní žena-vamp zcela odporuje dobovému konstruktivnímu femininismu (i sebeepochopení středostavovských žen samotných), podle nějž měla být žena nesobecká, pracovitá a mateřsky pečující. Právě zpochybňování mateřských kvalit středostavovských žen bylo pro dělnické ženy výrazným nástrojem sebevymezení. *Ženské noviny* pracují s obrazem středostavovské ženy, která se mateřství vyhýbá, nemá děti či jich má málo a o ty, které má, řádně nepečuje. Nechává je v péči služebným, aby se věnovala zábavám. Svou mateřskou práci přesouvá na ženy chudé, které nechává o své děti pečovat, ba dokonce je i kojít.⁶³ Ve vztahu k středostavovským ženám je mateřství užíváno nikoli k nalézání společného ženského jmenovatele mezi protivami, ale k morálnímu odsudku. S mateřstvím středostavovských žen je zpochybňován i jakýkoli nárok na morální autoritu, který by si snad mohly činit, a zejména jejich samotné ženství. Je příznačné, že časopis téměř nezmiňuje charitativní aktivity středostavovských žen. Ve zkoumaném předvoledním období je netematizuje prakticky vůbec, a pokud ano, tak jen okrajově a negativně jako příklad špatného fungování obecní péče.⁶⁴ Na začátku roku 1919 se setkáme se zmínkami o Českém srdci, které je ovšem prezentováno jako široká svépomocná lidová akce, a o organizační roli středostavovských žen autor mlčí.⁶⁵

V druhé polovině 19. století to byly právě středostavovské ženy, zejména spisovatelky, kdo mezi dělnické vrstvy prostřednictvím charity a osvěty vnášel normativní středostavovský ideál mateřství.⁶⁶ Dělnice, nebo alespoň jejich eli-

62 ANTONÍN NĚMEC, Zrovnoprávnění ženy, *Ženské noviny* 1. 5. 1919, s. 3.

63 Tamtéž.

64 L. LANGER, Žena v obci, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 2.

65 J. GROH, Matkám Velké Prahy, *Ženské noviny* 16. 1. 1919, s. 6. Autor naopak kontrastuje činnost Českého srdce s dobou, „kdy dobročinnost byla modou a dámám tak zv. vysokých kruhů prostředkem provozování sportu.“

66 BLANKA SOUKUPOVÁ, Ženská otázka a české dělnictvo, in: *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy*, eds. J. Pešek, V. Ledvinka, Praha 1996, s. 253–261.

„Prosím vás, je doma pan císařský rada?“
 „Není.“
 „Nebo snad paní císařská radová?“
 „Milostpaní císařská radová také není doma.“
 „A je vůbec někdo doma?“
 „Prosím, jest. Císařské děti jsou doma.“

Ženské noviny 17. 4. 1919, s. 8.

ta, tento ideál úspěšně internalizovaly a nyní obrací tyto hodnoty proti jejich původním hlasatelkám: ukazují dělnické ženy jako lepší představitelky buržoazního ideálu ženství a mateřství, než jsou buržoazní ženy samy.

Mateřství jako argumentační a agitační strategie

Jak jsme viděli výše, je koncept mateřství na stránkách *Ženských novin* využíván strategicky, a to několika různými způsoby. Na rovině agitační je mateřství využíváno jako univerzálie, která ženy spojuje a s jejíž pomocí je možno všechny (opravdové) ženy oslovit. Na obrazu středostavovské ženy a selky v *Ženských novinách* se pak ukazuje, že odvrácenou stranou tohoto univerzálního nároku je vyloučení. Koncept mateřství tak slouží i jako nástroj sebevymezení dělnických žen oproti ženám z jiných tříd.

Sociálně demokratické ženy dovedně využily emocionální rezonance konceptu mateřství k přímé agitaci, když v rámci prvomájových oslav svolaly veřejnou schůzi žen za „Právo dítěte!“, o které *Ženské noviny* čtenářky informují výrazným písmem na titulní straně listu. „Matky Velké Prahy přijou všechny tam, kde se bude jednat o jejich děti! [...] Dítě jest největší poklad národní!“⁶⁷ Zájemem o sociální zaopatření dětí, zejména osiřelých, navazují na dlouhou tradici zájmu o sociální práci v ženském hnutí, ale kontext i fyzické umístění diskuze (sociálně demokratická schůze, Lidový dům) zároveň dávají těmto sociálním otázkám explicitně politický rozměr, který je ostatně podtrhován požadavky v zájmu dětí vznášenými: konfiskace vhodných klášterních budov

67 *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 1.

či šlechtických sídel za účelem zřízení útulků pro sirotky.⁶⁸ Autorky i autoři používají mateřství, které chápou jako centrální prvek identity svých čtenářek, k tomu, aby čtenářky oslovili a získali je pro sociální demokracii, kterou prezentují jako zastánkyni chudých dětí a matek.

Koncept ženy jako matky je využíván i k argumentaci za konkrétní socio-ekonomické zájmy chudých žen. Zájmy těchto žen jsou zobrazovány jako prakticky totožné se zájmy dětí a autorky i autoři často neopomenou zdůraznit, že naplnění těchto ženských/dětských zájmů bude ku prospěchu celé společnosti. Koncept mateřství tak umožňuje dělnickým ženám dožadovat se naplnění svých materiálních zájmů, aniž by se přičily imperativu nesobeckosti, oběti a práce pro národ.⁶⁹

Poukazy na mateřské zásluhy a kvality žen sloužily i k utvrzení jejich nové veřejné pozice. Z mateřství, navíc ještě protřpěného za války, plyne v argumentaci *Ženských novin* morální mandát k účasti na věcech veřejných a v politice: žena jako matka má právo i povinnost spolurozhodovat o budoucnosti svých dětí.⁷⁰ Opakuje se přirovnání obce a rodiny, které ženám zpřístupňuje politickou práci a zároveň jejich politickou činnost rámuje jako pouhé prodloužení jejich přirozené mateřské role v domácnosti: „Toto působení je pro ženu jako matku a hospodyně nejbližší, s jejími úkoly v domácnosti nejslučitelnější. Obec má totiž dle našeho ideálu sociálně demokratického bytí pouze širší rodinou, kde by se počalo úpravou tržnictví a kde by o všechny potřeby, ať tělesné či kulturní každého jednotlivce bylo postaráno mateřsky a ne macešsky.“⁷¹ Zde *Ženské noviny* navazují na silnou argumentační tradici, která v různých proudech ženského hnutí sahá daleko před první světovou válku. Mateřství, ten nejmarkantnější znak rozdílnosti, který byl odpůrci emancipace používán k vylučování žen z veřejného prostoru, naopak nejprve měšťanské a později i dělnické ženské hnutí uchopilo jako kvalifikovanou činnost, nezastupitelný a hodnotný společenský přínos žen, či přímo jako „sociální funkci“, a tedy jako věcný i mravní argument nejen pro politickou inkluzi žen, ale i pro pokus redefinovat žádoucí podobu a funkce obce i státu.⁷²

68 Rubrika Naše práce, *Ženské noviny* 3. 5. 1919, s. 7.

69 B. LIŠKOVÁ, Péče o dítě, *Ženské noviny* 17. 4. 1919, s. 1; Vdoví pláč, *Ženské noviny* 15. 5. 1919, s. 2–4; B. LIŠKOVÁ, Hospodyně a matka v republice, *Ženské noviny* 5. 6. 1919, s. 6 aj.

70 Např. E. VAŠKOVÁ, Dárkyně života – dárkyně zákonů!, *Ženské noviny* 24. 4. 1919, s. 2.

71 M. GRIMMICHOVÁ, Povinnost z práva, *Ženské noviny* 12. 6. 1919, s. 3.

72 A. T. ALLEN, *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890–1970. The Maternal Dilemma*, New York 2005.

Závěr

Média prezentují svým recipientům vždy určitou konstrukci reality, ať už zpracováním svých témat či již jejich pouhým výběrem. Ačkoli americká socioložka Gaye Tuchmanová formulovala toto pozorování na základě analýzy amerického zpravodajství 70. let 20. století,⁷³ můžeme je dobře vztáhnout i na *Ženské noviny*. Tím spíše, že šlo o stranický tisk, jehož primárním účelem nebylo informovat, ale získávat a udržovat straně přívrženkyně, členky a voličky. Otázeme-li se, jakou realitu *Ženské noviny* pro své čtenářky konstruovaly, zjistíme, že výběr politických zpráv, které pronikly na stránky časopisu, i témat komentářů, úvah, fejetonů a „obrázků ze života“ nebyl náhodný, ale vytvářel pro čtenářky určitou představu světa, která byla formována se zjevným agitačním záměrem: svět je světem třídního boje a třídní nespravedlnosti, kde dělnická žena nemá jiného spojence než ostatní dělnice a dělníky sdružené v sociální demokracii.

Srovnáme-li použité argumentační strategie a reprezentace s předválečnou argumentací dělnického ženského hnutí, jak ji popsala Jitka Gelnarová⁷⁴ na příkladu diskuze o volebním právu do pražské obce mezi lety 1906 a 1909, vidíme, že politický jazyk ženského dělnického hnutí se bezprostředně po válce ve svých hlavních rysech nezměnil. I před válkou dělnické ženy pocitovaly svou třídní příslušnost jako primární ve srovnání se svou identitou genderovou a muž-dělník jim byl bližším spojencem než středostavovská žena. Předválečné argumentační strategie (jimž podobné nalezneme i ve středostavovském ženském hnutí) byly prakticky totožné se strategiemi, které se objevují na stránkách *Ženských novin* po válce: pozitivní zhodnocení typických ideálních ženských vlastností (citovosti, mateřskosti) a osobitého přínosu, který prý žena vnese do politiky, důraz na veřejný rozměr soukromé práce žen, přirovnání obce k rodině se závěrem, že politická práce a veřejná činnost ženě není cizí a že je prostým prodloužením její rodinné, mateřské funkce. I před válkou vyvozovaly dělnické ženy z mateřství právo na vstup do politiky, ba dokonce i povinnost žen se veřejně angažovat a ovlivňovat obecní správu i širší politiku v zájmu blaha svých dětí.

73 GAYE TUCHMAN, *Making News. A Study in the Construction of Reality*, New York – London 1978, zejm. s. 182–184.

74 JITKA GELNAROVÁ, „Matka Praha“ a „dcery její“. Diskuse o ženském volebním právu do obce pražské v občanském a dělnickém ženském hnutí mezi lety 1906 a 1909, *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 19, a 20. století 2/2011, s. 34–58.

Na rovině reprezentací ženství a ženské identity nedochází k výraznému posunu ve vztahu k povolání. Nestalo se, že by *Ženské noviny* náhle kladly velký důraz na povolání jako na zdroj pozitivní profesní identity. Válečná zaměstnanost žen v nových povoláních je spíš používána jako doklad obecné schopnosti žen osvojit si mužské ctnosti a jako zdroj nové sebedůvěry ve vztahu k mužům. Práce tedy – podobně jako již v předválečném diskurzu – může být prostředkem emancipace.⁷⁵ Osobní identita ženy je však i po válce stále zakládána primárně v mateřství, byť doplněným důrazem na nezbytnost ekonomické samostatnosti, kterou zaměstnání přináší. Navzdory zdůrazňování zkušenosti války jako přelomového okamžiku, tedy obrazu dělnické ženy, s níž autorky a autoři pracovali, vykazuje silnou kontinuitu s předválečnou érou.

V časopise je zřejmé určité vnitřní pnutí mezi převládajícím důrazem na třídní solidaritu s muži-dělníky a občasně ventilovaným pocitem nedostatečné podpory či přímo genderového vyloučení v rámci dělnické třídy. Některé agitační články občas zmiňují nedůvěru dělnických mužů vůči ženám a proti takové nedůvěře se ohrazují. Výjimečně se setkáme i s ostřejší kritikou, která však v časopise představuje poměrně marginální hlas. V celkovém čtenářském dojmu jednoznačně převládají apely na třídní solidaritu s mužem.

Tato třídní solidarita je posilována i negativními obrazy žen jako třídních nepřátel. Ačkoli není obraz rozmařilé a požívačné buržoazní ženy plodem poválečné éry, ale vyskytoval se v dělnickém tisku již dávno před válkou,⁷⁶ bylo by zajímavým námětem dalšího výzkumu, zda bychom mezi předválečnou a poválečnou diskuzí nenašli rozdíl ve frekvenci podobných reprezentací. Zdá se, že po zavedení všeobecného volebního práva se alespoň během volební kampaně ze středostavovských žen stali úplně stejní političtí protivníci, jakými byli jejich manželé. Mezi ženskými organizacemi národní demokracie a sociální demokracie docházelo před obecními volbami 1919 k přímým konfliktům, když některé ženské organizace národní demokracie náhle začaly jevit zájem o služebné dívky a pokoušely se je s rozporuplnými výsledky politicky organizovat.⁷⁷

75 Srov. J. MAREŠ, V. STROBACH, Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870–1914), *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 19. a 20. století 2/2012, s. 34–68 a zejména s. 54 a 66.

76 Tamtéž, s. 49.

77 Srov. mj. FRANTIŠEK ČEPEK, Služebné dívky v Plzni, *Ženské noviny* 29. 5. 1919, s. 5–6; A. VETTEROVÁ BEČVÁŘOVÁ, Boj či společná práce?, *Nová síla* 12. 6. 1919, s. 2.

Domnívám se, že obrazy žen jako třídních nepřítelkyň byly součástí agitační strategie a sloužily v tomto „zápase žen s ženami“ k posílení primátu třídního rozdělení nad jakoukoli představou solidarity založenou na sdíleném ženství. Univerzální nárok normativního ženství je časopisem využíván pouze k výzvám k solidaritě uvnitř dělnické třídy, anebo naopak k tomu, aby identitu dělnické ženy pozitivně vymezil proti ženám jinak společensky situovaným. Jak jsme viděli, časopis využíval normativního konstruktů feminity k tomu, aby „ty druhé“ ženy prezentoval jako pokřivené a méněcenné exempláře ženství, a tak postuloval morální nadřazenost dělnických žen. Kritika „těch druhých“ žen za jejich údajně nedostatečné ženství sloužila jako prostředek pozitivního sebevymezení dělnických žen a posílení společné ženské solidarity uvnitř hranic dělnické třídy.

Summary

Forward, Women!

Representations of femininity in the Social Democratic “Women’s Newspaper” before the 1919 municipal elections

Marie Fousková

The article analyses election campaign in the Czech Social Democratic *Women’s Newspaper* before the municipal elections in June 1919. The municipal elections were the first opportunity for Czech women to exercise their new right to vote, and as such, presented a new challenge for political parties that had to find ways to appeal to their new female voters. The *Women’s Newspaper* started to be published in January 1919 and served the dual purpose of educating poor women and mobilizing them for Social Democracy. It built on communication and argumentation strategies employed in the socialist women’s movement before the war: motherhood as an argument for the political participation of women, valorisation of domestic tasks. It used the war experience to reassert women’s right to political participation, buttress their self-esteem and above all, to mobilize women against the parties who were supposedly responsible for the disaster of the war and/or who profited from the war: the bourgeois, wealthy farmers and landowners and the Catholic Church. It offered their readers normative representations of women and women’s political activity which were based upon the image of woman as a mother who wants to work selflessly for the good of the nation (the working class). However, the paper

paid close attention to the actual socio-economic needs of poor women, though it framed those needs as matters of the public good. Negative images of class adversaries, who were often represented as women, served to bolster poor women's class solidarity over any possible gender solidarity. These images were built using explicitly gendered critique of these female adversaries for failing to meet the norms of femininity: bourgeois women were presented as selfish and uncaring mothers; wealthy farmer's wives as greedy women who placed money over the lives of children. Thus was the language of gender used to assert the moral superiority of poor working women and to strengthen women's solidarity within and with the working class.